

Balázs Péter: Szemelvények a halálbüntetés történetéből

kre-dit.hu/tanulmanyok/balazsy-peter-szemelvények-a-halalbuntetes-tortenetebol/

2018. május 16.

A halálbüntetés történetének maradéktalan feldolgozása jóval meghaladná e tanulmány kereteit, ezért vizsgálódásom mindössze két területre korlátozódott: egyrészt Cesare Beccaria korszakalkotó művére, másrészt pedig a halálbüntetés magyarországi történetére, mégpedig a Csemegi-kódex és a rendszerváltás közötti időszakot górcső alá véve. Utóbbihoz kapcsolódóan külön kitérek Szemere Bertalan munkássága is.

1. A korszakhatár: Beccaria

1.1. Az előzmények

Az írott jogi emlékeink közül az egyik legkorábbi a babiloni jog, ezen belül is külön említést érdemel Hammurápi törvénykönyve. E törvények is alkalmazták a halálbüntetést, elsősorban tulajdon elleni, illetve nemi bűncselekmények esetén.¹ A halálbüntetés tehát az egyik legrégebbi büntetési nem. Gyökereit nem csak a babiloni jogban találjuk meg, hanem más ókori államok jogában is ugyanúgy ott leledzett.

Hammurápi törvényei nem csupán szigorúak voltak, hanem a korban is kirívóak lehettek.² Számos kevésbé súlyos cselekményt is halállal fenyegetett, így például azt, aki más házába betör, „megának a betörés helyének színe előtt öljék meg és kaparják be.”³ (21. §). Vagy éppenséggel a nőt, aki „magát meg nem tartóztatta, kijárogatott, házát tönkretette, férjét elhanyagolta: [...] dobják a vízbe.”⁴ (143. §).

Összefoglalóan azt lehetne mondani, hogy a halálbüntetés az ókori államok többségében „rendes büntetésként” volt jelen, ami azt jelenti, hogy a jogellenes magatartások széles körében alkalmazott szankció volt, legyen szó akár kisebb súlyú vétségekről.⁵

Nem sokat változott a helyzet a középkorban sem: továbbra is rendes büntetésként alkalmazták a halálbüntetést. Tóth J. Zoltán arra világít rá, hogy ennek oka az emberi élet kvázi értéktelenségében rejlett: a középkorban – elsősorban a járványoknak, betegségeknek „köszönhetően” – az átlagéletkor igen alacsony volt, így a halál gyakorlatilag a mindennapok részévé vált, nem okozott akkora szenzációt egy-egy ember halála, vagy éppenséggel kivégzése.⁶ Ráadásul a katolikus egyház szerepe, helyzete a középkorban igen jelentős volt, az emberek pedig vallásosabbak voltak. A katolikus hit egyik lényegi eleme a túlvilági lét, ami a földi élettel ellentétben örökké tart. Ez a felfogás szintén csökkentette az emberi élet értékét, hiszen ezt csupán egy átmeneti állapotként fogták fel az emberek, a halál pedig nem mindennek a végét jelentette, hanem éppen az öröklét kezdete volt.

1.2. Beccaria érvei

Noha Beccaria művét szokták korszakhatárként említeni, azt hozzá kell tenni, hogy már előtte is voltak, akik szót emeltek a halálbüntetés ellen. Közülük kiemelendő Morus Tamás (Thomas More), aki az Utópia című művében (1516) foglalkozott a kérdéssel. Ahogyan azt említettem, a halálbüntetést ekkoriban a bűncselekmények széles körében alkalmazták, így a tolvajok nagy része is az életével fizetett. Morus a következőket írta erről: „a tolvajoknak ilyen büntetése méltánytalan és a köznek sincs hasznára: A tolvajlás megtorlására túlon túl kegyetlen, elriasztásául mégis elégtelen. Hiszen az egyszerű lopás nem olyan szörnyű, nagy bűn, hogy halállal kellene lakoltatnunk.”⁸ Előremutató gondolatok voltak ezek, ám a kor, melyben Morus élt, talán még nem volt elég érett ahhoz, hogy megértse. Szükség volt arra, hogy a felvilágosodás eszméi elterjedjenek, és ez már megfelelő táptalajt biztosított ahhoz, hogy előrelépés történjen az ügyben. Bő kétszáz év elteltével mindez már adott volt, így Cesare Beccaria 1764-ben megjelent Büntetés című műve nagy változásokat indított el – jóllehet, az igazi áttörésre újabb száz évet kellett várni. Műve nem csupán a halálbüntetés szempontjából jelentős, hanem a modern büntetőjog egészére nézve fogalmazott meg alapvető elveket.

A művében a halálbüntetésről szóló fejezetet mintegy felvezetvén, Beccaria először a büntetések enyhességéről, illetve kegyetlenségéről ír. „A büntetés kegyetlensége azt eredményezi, hogy az ember annál többet merészel elkerülése érdekében, minél nagyobb a rossz, aminek elébe megy: azt eredményezi, hogy több bűnt elkövetnek, csak hogy egynek a büntetését elkerüljék.”¹⁰ A fentebb idézett Morus-féle példát továbbgondolva jól levezethető ezen érv helyessége. Ha egy lopásért is halállal büntetik az elkövetőt, akkor voltaképpen nincs vesztenivalója a tolvajnak: nyugodtan megölheti azt, aki őt tetten érte, hiszen súlyosabb büntetés már nem fenyegeti, ellenben a szemtanú megölésével megnő annak az esélye, hogy ki tud bújni az igazságszolgáltatás karjaiból. Ennek veszélyességét pedig nem kell ecsetelni: mindez jóval nagyobb brutalitáshoz vezethet annál, mint amit egyébként alkalmazna enyhébb büntetések esetén az elkövető. S végső soron kinek árt az ilyen büntetés a legjobban? A sértettnek. Nem csupán valamely vagyontárgyától fosztják meg őt, hanem akár az életétől is.

Beccaria a halálbüntetés ellen számos érvet hoz fel, ezek közül az első szerint a halálbüntetés nem áll összhangban a társadalmi szerződéssel.¹¹ A társadalmi szerződés azért jön létre, hogy az ily módon intézményesülő állam megvédje a polgárait, akik cserébe lemondanak bizonyos jogaikról. Nem mondtak le azonban az életükről, így az államnak nincs is joga megölni a polgárait. Mindezeket túl Beccaria – második érvként – azt is felveti, hogy az ember le sem mondhatna az életéről, hiszen senkinek sincs joga ahhoz, hogy önmagát megölje. Olyan jogot pedig nem adhat át az államnak, amivel maga sem rendelkezik.

„A halálbüntetés tehát nem jog, [...] hanem a nemzet háborúja egy állampolgár ellen, mert szükségesnek vagy hasznosnak ítéli lényének megsemmisítését.”¹² Beccaria szerint a halálbüntetés se nem hasznos, se nem szükséges. Ez alól azonban két kivételt enged. Ez egyik szerint rendkívüli helyzetek – úgy, mint háborúk, forradalmak – idején a helyzet stabilizálása érdekében ki lehet szabni halálbüntetést, elsősorban azokra, akik olyan kiterjedt kapcsolatokkal rendelkeznek, hogy még a bebörtönzésük esetén is veszélyt jelenthetnek az államra. A másik kivétel szintén rendkívüli: ha semmilyen más módon nem lehet azt megelőzni, hogy mások bűnt kövessenek el, akkor szükséges és hasznos lehet a halálbüntetés, vagy legalábbis annak lehet hinni.¹³ Nem más, mint a generális prevenció jelenik meg e szavakban. Ugyanakkor azt Beccaria is kiemeli, hogy a történelmi tapasztalatok nem azt mutatják, hogy jelentős sikereket lehet elérni a bűnmegelőzés terén a halálbüntetés alkalmazásával. Valójában e második kivétel melletti érvelés gyenge lábakon áll: Beccaria sem jelenti ki egyértelműen, hogy ezen esetkörben hasznos és szükséges a halálbüntetés, hanem annyit mond, hogy hasznosnak és szükségesnek lehet hinni. A következő bekezdésekben éppen ezért amellet érvel, hogy a szabadságvesztésnek jóval erősebb preventív hatása van, mint a halálbüntetésnek. A harmadik érv a halálbüntetés ellen tehát az, hogy nincs megfelelő visszatartó hatása.

Beccaria szerint a halálbüntetés azért sem hasznos, mert a kegyetlenséget példaként állítja az emberek elé. Abszurdnak tartja, hogy míg a törvények elítélik az emberölést, addig ők maguk is elkövetnek egyet.¹⁴ Arról nem is beszélve, hogy a nyilvános kivégzések teljességgel céltalanok, amelyeken az emberek csupán szórakozásból vesznek részt: itt próbálják kiélni a borzongás iránti vágyaikat.¹⁵

A fejezet utolsó bekezdésében Beccaria reményét fejezi ki arra nézvést, hogy szavai eljutnak a felvilágosult uralkodókhoz, akik majd eltörlik a halálbüntetés intézményét. Ugyan az igazi áttörés egy évszázaddal később következett be, ám az utókor egyöntetűen Beccariától számítja az abolíciós (a halálbüntetés eltörlésére irányuló) eszmék elterjedésének kezdetét.

1.3. Az abolíció tényérése

A Beccaria által elindított folyamatok hatására már a XVIII. század végétől több állam is eltörlötte a halálbüntetést, így például Toscana vagy Ausztria uralkodója, ám ezen intézkedések nem bizonyultak hosszú életűnek, hiszen nem sokkal később mégis visszatértek az alkalmazásához. Előrelépés inkább a XIX. század második felétől figyelhető meg: a halálbüntetésre egyre inkább rendkívüli büntetesként tekintettek, illetve újabb államok mondták ki a legsúlyosabb büntetési nem eltörlését (például Portugália, Hollandia).¹⁶ A XIX. század végére szinte egész Európára jellemzővé vált az a tendencia,

hogy a kivégzéseket már csak a súlyosabb bűncselekményekre alkalmazták. Ellenben a teljes eltörlés tekintetében folyamatos ingadozás figyelhető meg: számos államban az eltörlést követően mégis visszaállították ezt a büntetést.

Különösen nagy törést okozott az abolicionista folyamatokban az első világháborút követő időszak. A politikai instabilitás, a kirobbanó forradalmak és ellenforradalmak arra készítették a mindenkori hatalom birtokosait, hogy ismét a halálbüntetés eszközéhez nyúljanak. A kialakuló diktatúrák pedig csak tovább rontottak a helyzeten. Jó példa erre Németország: míg a Weimari Köztársaság utolsó éveiben (az 1930-as évek elején) évente mindössze egy-négy embert végeztek ki, addig az 1930-as évek végén, a Hitler vezetése alatt álló államban már kétszáznál is több embert sújtottak halálbüntetéssel egyetlen esztendő leforgása alatt.¹⁷

Az igazi változások Európában a második világháborút követően indultak el: Olaszország és az NSZK már az 1940-es években, Anglia 1965-ben, míg Franciaország és a többi nyugati állam az 1970-es, 1980-as években eltörölték a halálbüntetést.¹⁸ A szocialista államok esetében a rendszerváltásig várni kellett az áttörésre. Napjainkban Európában már szinte sehhol sincs halálbüntetés. Más kontinenseken még nem alakult ki ilyen egységes álláspont a halálbüntetés kérdését illetően, de természetesen az abolíciós irányzat hatása ezekben az országokban is megjelent.

2. A halálbüntetés Magyarországon

2.1. A feudalizmus büntetőjogának jellegzetességeiről dióhéjban

A halálbüntetés, ahogyan más államokban, úgy Magyarországon is évszázadokon keresztül az egyik legjelentősebb büntetési nem volt. Az államalapítástól a Csemegi-kódex hatálybalépéséig (1880. szeptember 1-jéig) tartó időszak büntetőjogának egyik legfontosabb vonása a szokásjog kiemelkedő szerepe volt, míg az írott törvényi jognak csupán másodlagos jelentősége volt. Ez a halálbüntetés szempontjából is lényeges, hiszen a jog területenként akár jelentősen is eltérő lehetett, egy-egy jogi norma csupán partikulárisan érvényesült. Tovább rontott a helyzeten, hogy a büntetőjog berkein belül is mind több privilégium jelent meg, így a földesurak akár maguk is alkothattak jogi normákat a nem szabályozott kérdésekben, illetve bíraskodhattak. Ezt nevezték pallosjognak. Ezen kívül személyi-státuszbeli különbségek is kialakultak (például a jobbágyok és a városi polgárok között), ami nyílt jogegyenlőtlenséghez, és ezáltal jogbizonytalansághoz vezetett. A halálbüntetést hazánkban is sok esetben rendes büntetésként alkalmazták, nem véletlen tehát az, hogy Magyarország történelme során a legtöbb halálos ítéletet vagyon elleni bűntettek miatt szabták ki.¹⁹

2.2. Szemere Bertalan javaslata

Magyarországon Szemere Bertalan az elsők között tűzte zászlajára a halálbüntetés eltörlésének gondolatát, és az ezzel kapcsolatos érveit az 1841-ben kiadott, A büntetésről s különöbben a halálbüntetésről című művében foglalta össze. A mű a Magyar Tudományos Akadémia pályázatára készült, amit Szemere meg is nyert, mégis olybá tűnik, hogy süket fülekre lelt, hiszen a halálbüntetés még másfél évszázadon át a magyar

jogrendszer része maradt. Természetesen ehhez Szemerének vajmi kevés köze volt, az okok sokkal inkább abban keresendők, hogy a magyar történelem ezen szakaszában viharos évtizedek követték egymást. Forradalmak, háborúk, diktatúrák – a nemzetközi kitekintésben láthattuk, hogy a felsorolt események csöppet sem kedveztek az abolícionizmus elterjedésében, és ez igaz volt Magyarország esetében is. Szemere érdemei azonban így is elvitathatatlanok, hiszen még százötven évvel később, a rendszerváltás környékén is gyakorta hivatkoztak megállapításaira azok, akik a halálbüntetés ellen érveltek. Éppen ezért érdemesnek látszik ehelyütt is néhány sarkalatos pontot kiemelni az érvei közül.

Abból kell kiindulni, hogy Szemere az emberi életre elidegeníthetetlen jogként tekintett. Így fogalmaz: „van e bűn mi emberi bírótól halált érdemel? Nincs, mert az élet elidegeníthetetlen jó, mit egyéb jó gyanánt büntetésképen elvenni nem szabad.”²⁰ A címoldalt követően Isten ötödik parancsát idézi, azaz, hogy „ne ölj.” Ez későbbi érvelésének központi magját is adja. Különös jelentősége van annak, hogy a parancs mindössze ebből a két szóból áll: nem tehető különbség tehát ölés és ölés között. Egyformán tilalomba ütközik egy rablógyilkos cselekménye és egy halálos ítélet, mert nem úgy szól a parancs, hogy „ne ölj, kivéve, ha azt törvény megengedi.” Egyetlen kivétel mégis lehetséges: ha valakit életveszélyesen megtámadnak, és védekezés közben oltja ki támadója életét (a szükségesség, arányosság megtartásával). Ilyenkor a támadó megsérti a parancsot, míg a sértettnek joga van az élethez, joga van megvédenie magát: ha ugyanis nem védekezne, úgy elismerné, hogy a támadónak joga van a megtámadott élete felett ítélni. A halálbüntetés viszont semmiképpen sem fogható fel védekezésként, sokkal inkább megtorlást jelent, így az sérti az említett parancsot.²¹

Szemere – Beccariához hasonlóan – vitatja a halálbüntetés visszatartó erejét: ha ugyanis az elkövető lélektanilag nem számol a következményekkel, akkor nincs az a büntetés, ami őt visszatarthatná. Ellenben, ha számol a következményekkel, akkor elegendő visszatartó erőt jelenthet az örök fogság is. A történelmi tények sem támasztják azt alá, hogy a kegyetlenebb büntetések képesek gátat szabni a bűnözésnek.²² A jelenséget Szemere egy igen frappáns mondattal foglalja össze: „soha nem történik akasztás Angliában, hogy a sokaság közt tolvajság ne követtessék el.”²³ Ugyancsak kiemeli a nyilvános kivégzések káros hatásait. Így fogalmaz: „a népet vaddá, vérengzővé teszi; benne meggyöngül a kímélet az életnek szentsége iránt; s a gyilkosság mind inkább elveszti borzasztóságát. S lassanként a lélek szinte kívánja az ily megrázó látványokat.”²⁴ „A kivégzés mint példa fölötté ártalmas, mert a népet szoktatja a vér’ tekintetéhez.”²⁵ A nyilvános kivégzések mellett olyan érveket szokás felsorakoztatni, mint az elrettentő hatás, a nép általi ellenőrizhetőség, vagy éppenséggel az, hogy nép imádkozhatott az elítélt lelki üdvéért. Elvben valóban méltányolandó érvek ezek, ám a gyakorlat azt mutatta, hogy sokkal inkább az élvezet, a szórakozás (ma úgy mondanánk, hogy a show) kedvéért jelentek meg tömegek egy-egy halálos ítélet végrehajtásán. Gyakran előfordult, hogy a kivégzés helyszínén belépőjegyeket árultak, tribünöket húztak fel, valamint az étel-italárusítás, a mulatozás, a verekedés sem volt szokatlan látvány.²⁶ Nem véletlen tehát, hogy mind Beccaria, mind pedig Szemere Bertalan felemelte szavát a nyilvános kivégzések ellen.

Azért sem jó a halálbüntetés, mert – Szemere szavaival élve – az nem „osztékony,” vagyis nincsenek fokozatai: valakinek az életét vagy elveszjük, vagy nem.²⁷ Nincs tehát középút. A szabadságvesztés azért tekinthető arányos büntetésnek, mert hozzáigazítható az eltérő súlyú cselekményekhez. Lehetőség van arra, hogy – a jogszabályok keretei között – a bíró megválassza annak időtartamát, illetve a végrehajtási fokozatok (fegyház, börtön, fogház) szerint is lehet differenciálni az egyes esetek között (sőt a hatályos Büntető Törvénykönyvünk az elzárást is lehetővé teszi). Így nem egyformán bűnhődik az, kinek gondatlansága egy ember halálát okozza, illetve az, ki szánt szándékkal, különös kegyetlenségből gyilkol. Hasonló természetű – s ez által „praktikus” – szankció egyébként a pénzbüntetés is, mert annak összege könnyedén az adott cselekmény súlyához szabható. Évszázadokkal ezelőtt a halálbüntetésen belül úgy teremtettek fokozatokat, hogy egyes kiemelt bűncselekmények esetén valamilyen minősített módját választották a kivégzésnek – például kerékbetörés, élve eltemetés. Ezek a nézetek azonban már Szemere idején is meghaladottá váltak.

Ugyancsak probléma, hogy a halálbüntetés nem javító jellegű, ellentétben a Szemere által javasolt javító fogsággal. A két büntetési nem közti különbséget velősen foglalja össze művében: míg a halálbüntetés „megöli a bűnöst s bünt egyszerre”, addig a javító fogság „a bűnt kiírja; a bűnöst megtartja.”²⁸ Végül pedig az sem elhanyagolható érv, hogy a halálbüntetés visszafordíthatatlan: ha valakit téves ítélet alapján végeztek ki, őt már az életbe visszahozni nem lehet.²⁹

A sors furcsa fintora, hogy 1851-ben magát Szemere Bertalant is halálra ítélték a forradalom idején betöltött tisztségei miatt, ám azt nem hajtották végre, mert már előtte emigrációba vonult.³⁰

2.3. A Csemegi-kódex rendelkezései

Az 1800-as évek közepétől a halálbüntetéssel kapcsolatos nézetek továbbra sem voltak egységesek: néhányan eltörölték volna, mások azonban továbbra is ragaszkodtak hozzá. Másfelől viszont mind egységesebb álláspont bontakozott ki abban, hogy a magyar büntetőjog kodifikátlanságából eredő jogbizonytalanságot fel kell számolni. A nyugati országok kodifikációs példáját is figyelembe véve egyre fokozottabb igény merült fel egy egységes büntetőjogi kódex kidolgozására.

Javaslatok már a század első felében is készültek, ám ezek egyike sem lépett hatályba. Témánk szempontjából külön kiemelés érdemel az 1843. évi büntetőjogi javaslat, amely nagyban alapozott Szemere tanaira.³¹ A tervezet igazán haladó szellemiségét képviselt, hiszen a halálbüntetéssel egyáltalán nem számolt. De mint említettem, törvényerőre ez sem emelkedett.³²

Hazánk első büntető törvénykönyve, az 1878. évi V. törvénycikk Csemegi Károly nevéhez fűződik, és 1880-ban lépett hatályba. A kódex – az 1843. évi javaslattal ellentétben – tartalmazta a halálbüntetést, ugyanakkor elmondható, hogy annak alkalmazását meglehetősen szűkre szabta: mindössze két deliktum esetén rendelte el a törvény különös része. Halállal volt büntetendő a felségsértés azon esete, ha az elkövető a királyt meggyilkolta, szándékosan megölte, vagy ezeket megkísérelte.³³ Ugyancsak a legsúlyosabb büntetéssel rendelte büntetni az emberölést, ha azt előre megfontolt

szándékból követték el.³⁴ Fontos azonban kiemelni, hogy az általános részi szabályok lehetőséget biztosítottak a halálos ítélet elkerülésére. A bírák az enyhítő körülmények figyelembe vételével a halálbüntetést életfogytig tartó fegyházra, különös méltánylást érdemlő esetben pedig akár tizenöt évi fegyházra is változtathatták.³⁵ A halálraítelt végső mentsvára pedig a királyi kegyelem lehetett, amely a jogerős büntetés végrehajtását kizárta.³⁶

A Csemegi-kódex úgy rendelkezett, hogy a halálbüntetést kötél által, zárt helyen kell végrehajtani.³⁷ Ezzel végérvényesen lezártak tekintette azt a korszakot, amikor egy ember kivégzése népünnepély lehetett. A kötél általi kivégzés pedig a halálbüntetés magyarországi történetének végéig bevett mód maradt, bár a katonai büntetőjog és a későbbi végrehajtási szabályok az agyonlövést is megemlíti, ez mégsem volt jellemző.

A bírácoknak nagyfokú mozgásteret biztosító szabályoknak köszönhetően csökkent a halálbüntetést kiszabó ítéletek száma, sőt 1895 és 1900 között egyetlen kivégzésre sem került sor.³⁸

Csemegiről nem lehet kijelenteni, hogy a halálbüntetés pártján állt, ugyanakkor nem is igazán foglalt állást. Indokolásában a nyugati-európai államok példájára hivatkozik: többségükben nem került eltörlésre a halálbüntetés, vagy éppenséggel arra is akadt példa, hogy az eltörlést követően mégis vissza kellett azt állítani. Így – figyelembe véve a közbiztonság akkori állapotát – Magyarország számára sem volt tanácsos a járt utat a járatlanért elhagyni. Csemegi kiemeli ugyanakkor, hogy a javaslatban a lehető legszűkebbre igyekezett szabni azon bűncselekmények körét, amelyekre nézve e „kivételes és borzalmas büntetést” megtartotta.³⁹

2.4. A háborús évek

Noha a Csemegi-kódex témánkat érintő rendelkezései sokáig nem módosultak, mégis alapvető változások következtek be az I. világháború alatt és az azt megelőző időszakban. Egyre több olyan jogszabály jelent meg, amelyek büntetőjogi rendelkezéseket is tartalmaztak, és újabb bűncselekményekre nézve tették lehetővé a halálbüntetés alkalmazását, akár rendes, akár rendkívüli eljárás keretében.⁴⁰ Ezek a jogszabályok szétzilálták a Csemegi-kódex által felépített viszonylag egységes, átlátható rendszert, és értelemszerűen ismét nőtt a kivégzések száma. Az így létrejött tényállások igen sokfélék voltak, és átmeneti jellegük miatt nem is ismertetném ezeket, ugyanakkor közös vonásként elmondható, hogy a háborús helyzettel kapcsolatban olyan cselekményeket büntettek, amelyek az ország háborúban való helyzetére nézve veszélyesek voltak.

A Tanácsköztársaság idején a jogrendszerben bekövetkezett gyökeres változások mellett a halállal büntethető bűncselekmények köre is bővült. A Horthy-rendszer alatt visszatértek a Tanácsköztársaság előtti joghoz, ugyanakkor a kormányoknak lehetősége volt arra, hogy statáriumot hirdessenek ki. A húszas és a harmincas évek elején éltek is ezzel a lehetőséggel: egyes bűncselekmények esetén a rögtönítélő bíróságok halálbüntetést is kiszabhattak. 1939-től újabb jogszabályokkal bővítették a halálbüntetés alkalmazási körét.⁴¹ Ennek ellenére mégis csökkent a kivégzések száma, és csak 1939-től figyelhető meg emelkedés. Jellemzően évi egy-három halálbüntetést szabtak ki ebben az

időszakban, ugyanakkor több olyan esztendő is volt, amikor egyetlen halálos ítéletet sem hirdettek ki. Kivételt csupán az 1931. és 1932. év jelentett, akkor némiképp nőtt a kivégzések száma (évi öt fő).⁴²

2.5. A II. világháborút követő évek és az 1950. évi II. törvény

A Csemegi-kódex továbbra is hatályban maradt, jóllehet, azon számos módosítást hajtottak végre. A halálbüntetést érintő legfontosabb változások azonban ismét külön jogszabályokban jelentek meg, újabb s újabb deliktumokat létrehozva ezzel.

A halálbüntetés immáron nem csupán az élet elleni bűncselekmények szankciója volt, hanem politikai, gazdasági, vagy akár tulajdon ellen elkövetett bűncselekmények esetén is alkalmazhatóvá vált. Külön kiemelendők a koncepciók percek, valamint az 1956-os forradalmat követő megtorlások.⁴³ Különböző speciális bíróságok jöttek létre (úgy mint népi-, uzsora-, rögtönítélő bíróságok, haditörvényszékek), amelyek jogosultak voltak akár halálbüntetést is kiszabni. Mindenekelőtt a háborús bűnösök – sok esetben halállal való – büntethetőségét lehetővé tevő jogszabályok készültek el, ám ezeket a háborús bűnöket kiterjesztően kell értelmezni. Egyrészt nem csupán a főbűnösökkel szemben léptek fel, hanem meghatározott feltételek fennállta esetén a nem vezető tisztséget betöltő személyekkel szemben is. Másrészt olyan kevésbé súlyos cselekményeket is halállal sújtott, mint például a háborús propaganda folytatását. Emellett a halálbüntetés megjelent a gazdasági bűncselekmények körében is, elsősorban az árdrágításhoz, illetve a „közellátást veszélyeztető” egyes cselekményekhez kapcsolódóan. Ezekon kívül a katonai büntetőjog is tartalmazott halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekményeket.⁴⁴

Ebben az időszakban jelentős változásokon ment keresztül az egész jogrendszer, ami mind inkább szükségessé tette a büntetőjog átalakítását is. Ennek első lépése volt az 1950. évi II. törvény (a továbbiakban: Btá.) elfogadása. Ez azonban nem jelentett egy teljesen új büntető törvénykönyvet, hiszen csak az általános rendelkezéseket tartalmazta, míg a különös részi szabályok továbbra is a Csemegi-kódex módosított változatában foglaltak helyet. A büntetési nemek között megtaláljuk a halálbüntetést is.⁴⁵ A törvényjavaslat miniszteri indokolása utal arra, hogy a halálbüntetés a szocializmus kiépítésével, illetve a „kulturális színvonal emelkedésével” a későbbiekben mellőzhetővé válik, ám egyelőre azt szükséges fenntartani.

A II. világháború után a halálbüntetések száma jelentősen emelkedett, bár pontos adatok nem állnak rendelkezésre. Az 1956-os forradalom után szintén jelentős megtorlás következett. Az ötvenes években többnyire tizenöt feletti volt a halálos ítéletek száma, de 1957-ben már hatvanra emelkedett. Az ezt követő évekre nincs pontos adat, de több százra tehető a kivégzettek száma.⁴⁶

2.6. Az 1961. évi V. törvény rendelkezései

Az 1961. évi büntető törvénykönyvvel ismét egyetlen kódexbe került az általános és a különös rész, valamint hatályukat veszítették azok a további jogszabályok, amelyek bűncselekményeket állapítottak meg. Büntetést kiszabni tehát már csak az 1961. évi V. törvény alapján lehetett. A büntetések között pedig továbbra is megtaláljuk a halálbüntetést,⁴⁷ melynek indokai kísértetiesen emlékeztetnek a Btá. indokolásában

olvasottakkal. A halálbüntetést csak azzal szemben lehetett alkalmazni, aki a büntett elkövetésekor a huszadik életévét betöltötte.⁴⁸ A legsúlyosabb büntetés kiszabására akkor kerülhetett sor, ha a büntetés célja más büntetéssel nem volt elérhető.⁴⁹ Ez a szabály, valamint az, hogy a különös részben, az egyes tényállásoknál, a halálbüntetés vagylagos büntetesként szerepelt a szabadságvesztés mellett, biztosította a mérlegelési lehetőséget a bíró számára. Emellett lehetőség volt kegyelemre is: a kiszabott halálbüntetést húsz évig terjedő szabadságvesztésre lehetett változtatni.⁵⁰

A halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények között voltak:

- egyes állam elleni bűntettek (összeesküvés; lázadás; kártevés; rombolás; merénylet; hazaárulás; az ellenség támogatása; kémkedés; más szocialista állam ellen elkövetett állam elleni bűntettek),
- egyes emberiség elleni bűntettek (népirtás; háborús kegyetlenkedés),
- egyes társadalmi tulajdon elleni bűntettek (társadalmi tulajdont károsító lopás, sikkasztás, csalás és hűtlen kezelés; rablás),
- az emberölés,
- a közveszélyokozás,
- a börtönzendülés, valamint
- egyes katonai bűntettek.

Fontos azonban kiemelni, hogy a fentebb felsorolt bűncselekmények nem minden alakzata volt büntethető halállal: a legsúlyosabb büntetést általában csak valamilyen minősítő körülmény fennállásakor, vagy súlyosabb alakzat megvalósításakor lehetett kiszabni.

A későbbi módosítások közül ki kell emelni az 1971. évi 28. törvényerejű rendelettel végrehajtott változtatásokat, ez ugyanis szűkítette a halálbüntetés kereteit. Kikerültek a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények közül a társadalmi tulajdont sértő tényállások, valamint ezzel összefüggésben a közveszélyokozás. A légi jármű jogellenes hatalomba kerítése elnevezésű bűncselekmény minősített esete viszont felkerült a halállal is büntethető tényállások közé.

A szűkítést az tette lehetővé, hogy újból bevezetésre került az életfogytig tartó szabadságvesztés, ami a halálbüntetés alternatíváját jelentette. Az 1971. évi novella miniszteri indokolása szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén van remény az elítélt megjavítására, míg a halálbüntetést akkor kell alkalmazni, amikor erre nincs remény.⁵¹

Az időszakról elmondható, hogy csökkent a halálos ítéletek gyakorisága, általában évi tíz fő alatt maradt a kivégzettek száma.⁵²

2.7. Az 1978. évi IV. törvény rendelkezései

A halálbüntetés témakörét érintő rendelkezéseket áttekintve azt mondhatjuk, hogy a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény alapkonceptiója nagyban hasonlít az 1961. évi büntető kódexhez. A legsúlyosabb büntetés továbbra is a halálbüntetés⁵³ de azt – hasonlóan a korábbi büntető törvénykönyvhöz – csak kivételesen lehetett alkalmazni, azaz ha másképp nem volt biztosítható a társadalom védelme.⁵⁴ A bűncselekmény elkövetésekor huszadik életévüket be nem töltötték esetén úgyszintén megtiltotta a halálos ítélet kiszabását.⁵⁵ Kegyelemre továbbra is lehetőség volt.

Az 1978. évi Btk. szabályai szerint az alábbi deliktumok egyes eseteiben volt alkalmazható a halálbüntetés:

- egyes állam elleni bűncselekmények (a tényállások köre az 1961. évi Btk.-hoz képest változatlan),
- egyes emberiség elleni bűncselekmények (népirtás; polgári lakosság elleni erőszak; bűnös hadviselés, hadikövet elleni erőszak),
- az emberölés,
- a terrorcselekmény,
- a légi jármű hatalomba kerítése, valamint
- egyes katonai bűncselekmények.

Az 1970-es évek végétől a rendszerváltásig terjedő időszakban tovább csökkent a halálos ítéletek száma, átlagosan két-három kivégzést hajtottak végre évente.⁵⁶

Az abolíció első csírái tehát már az 1971. évi Btk. módosítással megjelentek, ám az igazi fordulópont a rendszerváltás hajnalán következett be. 1989-ben ugyanis megalakult a Halálbüntetést Ellenzők Ligája, amelynek elnöke Horváth Tibor lett. A Liga fő célja az volt, hogy az akkoriban többnyire halálbüntetés-párti közvéleménnyel megismertesse a halálbüntetés ellen felhozható érveket, illetve, hogy a politikát rávegye az abolíció melletti állásfoglalásra. A politikusok azonban ódzkodtak ilyen döntéseket meghozni, pont az előbb említett közvélekedés miatt: nem szerettek volna népszerűség-csökkenést elszenvedni. Értelemszerűen ez nem vonatkozott a politikai természetű bűncselekményekre, így az utolsó rendszerváltás előtti Országgyűlés még módosította az 1978. évi Btk-t⁵⁷. A rövidke 1989. évi XVI. törvény 1. §-a kimondta, hogy az állam elleni bűncselekmények esetén kiszabható büntetés halálbüntetésről tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztésre módosul.

A köztörvényes bűncselekmények esetén az Országgyűlés továbbra sem törölte el a halálbüntetést, ezért a Halálbüntetést Ellenzők Ligája az újonnan felállított Alkotmánybírósághoz fordult. Horváth Tibor arra hivatkozott a beadványában, hogy a halálbüntetés sérti az élethez és emberi méltósághoz való jogot, amelyet immáron az alkotmány is garantál, vagyis a halálbüntetés alkotmányellenes. Mindez azonban már átvezet minket a rendszerváltáson, így erre a következő fejezetben térek ki.

3. Az út vége: a halálbüntetés eltörlése hazánkban

Magyarországon 1990 óta nincs halálbüntetés, vagyis joggal mondhatjuk, hogy a jogintézmény eltörlése is immáron csak a jogtörténetünk egy darabkája. Ugyanakkor a halálbüntetés eltörlése is kalandos utat járt be hazánkban, ezért érdemes kitérni a megszüntetés körülményeire is. Az Országgyűlés, mint bármely más esetben, ezúttal is könnyedén módosíthatta volna a hatályos büntető kódexet, amivel kinyirbálhatta volna a halálbüntetést a jogrendszerünkben. De nem tette. Helyette az Alkotmánybíróság mondta ki a legsúlyosabb büntetés alkotmányellenességét, s ezzel lezárva egy fejezetet a büntetések történetében. Persze ehhez kellett még egy rendszerváltás, és vele együtt egy átfogó alkotmány-módosítás is. Éppen ezért a halálbüntetés megszüntetésének története kicsit túl is mutat a büntetőjogon: itt fontos alkotmányjogi kérdések kerültek terítékre.

3.1. Szakértői vélemények

Az Alkotmánybíróság annak érdekében, hogy minél megfontoltabb döntést hozhasson a halálbüntetés alkotmányosságának vizsgálata során, szakértőket kért fel a téma véleményezésére.

Földvári József a kérdést kettébontotta: a halálbüntetés létjogosultsága mellett vagy ellen fel lehet hozni büntetőjogi érveket, ám végső soron nem ezek az érvek lesznek perdöntőek, hanem az, hogy a halálbüntetés egyáltalán összeegyeztethető-e az alkotmánnyal. Büntetőjogi szemszögből úgy gondolta Földvári, hogy a halálbüntetés sem a speciális, sem a generális prevenció szempontjából nem indokolt: szükségtelen az elkövető megsemmisítése, mert az életfogytig tartó szabadságvesztéssel ugyanezek a célok elérhetőek (a generális prevenció pedig nem is igazán mérhető). A halálbüntetés ugyanakkor a társadalmi felháborodás lecsillapítására alkalmas lehet, kérdés azonban, hogy ez mennyire fontos érv. Végső soron pedig Földvári szerint a halálbüntetés fenntartása vagy eltörlése inkább erkölcsi-politikai kérdés, mintsem büntetőjogi.⁵⁸

Korinek László a kriminálstatisztika szempontjából vizsgálta meg a kérdést: van-e a halálbüntetésnek elrettentő hatása? Szakértői véleményének elején kitért arra, hogy nehéz egyértelmű választ adni a kérdésre, mert a legtöbb esetben a halálbüntetés eltörlése alapvető társadalmi változásokkal jár együtt, ami kihatással van a bűnözés alakulására is, így a kriminálstatisztika torz képet adhat vissza.⁵⁹ Megjegyzem, hogy ez igaz a magyar változásokra is: ha össze akarnánk vetni a halálbüntetés eltörlése előtti és utána emberölések számát Magyarországon, akkor máris adódna a probléma: ez pont egybeesik a rendszerváltozással. Ez sok olyan társadalmi változással járt, ami egyben a bűnözés gyakoriságára is kihatással volt. Sokan elvesztették a munkájukat, a nagy szocialista üzemek sorra zártak be, ami a nagy iparvárosok (például Ózd, Salgótarján) lecsúszásához vezetett. Sokan csalódtak a rendszerváltásban, és máig nosztalgiával tekintenek vissza a Kádár-rendszerre. Ilyen szempontból fontos lehet a szabadabb világ is, a határok megnyitása, ezzel pedig a határokon átívelő bűnözés megjelenése, és még sorolhatnánk.

Visszatérve Korinek szakértői véleményéhez, több állam statisztikai adatainak részletes elemzése után arra a következtetésre jutott, hogy a halálbüntetés eltörlésének hatására egyetlen országban sem következett be ugrásszerű emelkedés a bűnesetek számában, ezért a halálbüntetés a bűnözés visszaszorítására nem alkalmas, így az nem is szükséges.

Napjaink tudományos kutatásai (például Nagy Ferenc, Tóth Mihály) szintén kiemelik, hogy a halálbüntetés eltörlése nem növeli a bűncselekmények számát, míg annak visszaállítása nem eredményezte a bűnözés csökkenését.⁶⁰

Sajó András szintén a halálbüntetés ellen érvel. Szerinte a halálbüntetés önkényes, például a kegyelmi eljárás miatt, továbbá mert nem egyértelmű a törvény akkor, amikor kivételes esetekben rendeli alkalmazni a halálbüntetést, vagy éppenséggel ítéletkiszabásra sor kerülhet politikai okokból is. További probléma a halálbüntetéssel, hogy az kegyetlen. Alkotmányjogi szempontból sérti az emberi méltósághoz való jogot, így az Sajó szerint alkotmányellenes. Végül azt is kiemeli, hogy a halálbüntetés nem egyeztethető össze a jogállami büntetési célokkal sem, mivel ezeket a lehető legkisebb jogsérelemmel kell megvalósítani.⁶¹

Az Alkotmánybíróság a szakértők mellett megkereste az igazságügyi minisztert, aki állásfoglalásában alkotmányellenesnek találta a halálbüntetést. Meghallgatta továbbá Solt Pált, a Legfelsőbb Bíróság elnökét, valamint Györgyi Kálmán legfőbb ügyészt is. Mindketten a halálbüntetés eltörlése mellett foglaltak állást. Györgyi Kálmán hozzátette, hogy szerinte e döntést a Parlamentnek kellett volna meghoznia, de mivel az Alkotmánybíróságnak el kell járnia, így nem lehet a törvényalkotók lépésére várni. Hasonlóan vélekedett Schmidt Péter alkotmánybíró is, aki az ezzel kapcsolatos észrevételeit a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz kapcsolódó különvéleményében fogalmazta meg.

Valószínűleg ünnepélyesebb lett volna, ha maga az Országgyűlés mondja ki a halálbüntetés eltörlését, valahogy hozzátartozott volna a régi rendszerrel való szakításhoz, ugyanakkor nem biztos, hogy teljes konszenzus alakult volna ki a kérdésben. Ez később pedig akár politikai csatározásokhoz, a halálbüntetés mellett és ellen való kampányoláshoz is vezethetett volna. Az Alkotmánybíróság általi megsemmisítéssel viszont a kérdés felülemelkedett a politikán: egyik oldalt sem lehetett a halálbüntetés eltörlésével vádolni és fordítva: egyik oldal sem veregethette a mellét a halálbüntetés eltörléséért vállalt erőfeszítésekért. Így összességében úgy gondolom, hogy a leghelyesebb út az volt, ahogyan a halálbüntetés eltörlése ténylegesen lezajlott.

3.2. A 23/1990. (X. 31.) AB határozat

Az Alkotmánybíróság a 23/1990. (X. 31.) AB határozatával szüntette meg a halálbüntetést. Döntésével nem csupán az 1978. évi Btk. vonatkozó rendelkezéseit semmisítette meg, hanem egyes büntetőeljárás és büntetés-végrehajtási szabályok alkotmányba ütközését is megállapította. A határozat a Magyar Közlönyben történő közzététel napján, azaz 1990. október 31-én lépett hatályba: ettől kezdve nem lehetett halálos ítéletet kiszabni, valamint a jogerős, ám végre nem hajtott halálbüntetést kiszabó határozatok felülvizsgálatát is elrendelte.

Mindenekelőtt, röviden ismertetni kell az akkor hatályos alkotmányunk, az 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: Alkotmány) vonatkozó rendelkezéseit. Az Alkotmány kimondta, hogy a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.⁶² Ennek tiszteletben tartása és védelme az állam kötelessége.⁶³ Fontos rendelkezéseket

tartalmazott a következő bekezdés is: a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.⁶⁴

A halálbüntetést összevetve a fenti rendelkezésekkel, a következő kérdések adódtak. Önkényesen senkit sem lehet megfosztani az élethez és emberi méltósághoz való jogtól. Abból, hogy az „önkényesen” szócska bekerült az Alkotmány szövegébe, következik, hogy bizonyos esetben mégis lehetőség van ezen emberi jogoktól való megfosztásra: akkor, ha az nem önkényesen történik. Feltehetjük a kérdést: önkényes-e az, ha a büntetőjogban szankcióként halálbüntetést alkalmazunk? Ezzel kapcsolatban érdemes visszautalni Sajó András szakértői véleményére, aki számos érvet hozott fel a halálbüntetés önkényességének igazolására. Ugyanakkor az Alkotmány 8. § (2) bekezdése pedig előírta, hogy az alapjogok korlátozása azok lényegi tartalmát nem érintheti. Az élethez és emberi méltósághoz való jognak a lényegi tartalma pedig mi más lehetne, mint az ember élete.

Az Alkotmánybíróság azt állapította meg, hogy a halálbüntetés az élethez és emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütközik, így az alkotmányellenes. Kifejtette, hogy az élethez és emberi méltósághoz való jog, mint abszolút jog, korlátot jelent az állam büntetőhatalmával szemben. Emellett azonban rámutatott arra is, hogy az Alkotmány 54. § (1) bekezdése és a 8. § (2) bekezdése – ahogyan az a fenti kérdésekből is sejthető – nem áll összhangban, hiszen míg az előbbi jogszabályhely engedné bizonyos esetekben az élettől és emberi méltóságtól való megfosztást (ha az nem önkényesen történik), addig az utóbbi jogszabályhely (és az AB döntése szintúgy) arra utal, hogy e jog alapvető tartalma semmilyen körülmények között nem vonható el.

Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák párhuzamos véleménye az önkényesség kérdését is boncolgatja. A vélemény kiemeli, hogy az élet és emberi méltóság minden más jogot megelőz (az összes többi jog forrása), ami a jog által is sérthetetlen és elidegeníthetetlen. Ennél fogva a halálbüntetés önkényes, vagyis alkotmányellenes. A megfosztás akkor lehet „nem önkényes”, ha ugyanolyan értékrendek ütköznek össze – azaz más ember léte és méltósága (például jogos védelem esetén). E kérdést Sólyom László alkotmánybíró is körüljárta párhuzamos véleményében. Sólyom szerint, mivel az emberi élet az élethez és emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma, így az állam nem rendelkezhetik felette. Ebből következően e jogtól való megfosztás fogalmilag önkényes.

Szabó András párhuzamos véleményében a szakértői vélemények kapcsán megjegyezte, hogy „nem a büntetés hatásossága, célbeteljesítő alkalmassága és egyöntetűsége a büntetésalkalmazás alapja, hanem az az elv, hogy bűn büntetlenül nem maradhat, illetve, hogy a bűn büntetést érdemel. Ha pedig ezek az érvek nem kérdőjelezik meg a büntetőjogi büntetést általában, nem kérdőjelezik meg a halálbüntetés létjogosultságát sem.”⁶⁵ Éppen ezért a halálbüntetés sorsát csak az határozhatja meg, hogy az Alkotmány miképpen szabályozza az élethez való jogot. Lényegtelen, hogy a halálbüntetés elrettentő hatású-e, vagy összeegyeztethető-e a büntetési célokkal. Az állami büntetőhatalom azonban nem korlátlan, a halálbüntetés pedig túlterjeszkedik ezen a korláton. Arra is rámutatott Szabó András, hogy „a büntetőjog társadalmi rendeltetése, hogy a jogrendszer egészének szankciós zárköve legyen.”⁶⁶ A büntetőjogban már nem reparáló, helyreállító szankciókról

beszélhetünk, hanem megtorlásról, ami a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartására irányul. Egy jogállamban a legfontosabb követelmény az arányos büntetés elve, mert csak az ilyen büntetés egyeztethető össze a jogegyenlőség eszméjével.

A magyar büntetőjog tehát 1990 óta nem tartalmazza a halálbüntetést. Az utolsó kivégzés Magyarországon azonban kicsit korábban, 1988 júliusában történt. Ezekben az években a felbomló szocialista blokk legtöbb államában szintén eltörölték a halálbüntetést. A megszüntetés eltérő módokon történt, több ország például alkotmányba is foglalta a halálbüntetés tilalmát (például: Horvátország, Szlovénia, Románia, Szlovákia)⁶⁷ Magyarországon ez nem történt meg.

Bár időről időre lehet hallani olyan hangokat, amelyek a halálbüntetés visszaállításának gondolatával kacérkodnak, valójában ennek reális esélye sosem állt fenn. E tekintetben ki kell emelni, hogy korábbi alkotmányunk már nem hatályos, ám Magyarország Alaptörvénye (a továbbiakban: Alaptörvény) hasonlóan szabályozza az élethez és emberi méltósághoz való jogot. A II. cikk szerint az emberi méltóság sérthetetlen, és minden embert megillet az élethez és az emberi méltósághoz való jog. Az alapvető jogok korlátozásának kereteit szintén meghatározza: alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.⁶⁸ Ezen szabályok mentén tehát ugyanúgy megáll(na) az, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes (mai szóhasználattal: alaptörvény-ellenes). A halálbüntetés esetleges visszaállításának másik fontos korlátját a nemzetközi egyezmények képezik.

3.3. Nemzetközi egyezmények

A halálbüntetés alkalmazása nem csak a belső jog részét képező alkotmánnyal lehet összeegyeztethetetlen, hanem nemzetközi egyezmények is korlátozhatják, illetve tilthatják azt. A következőkben a Magyarország által ratifikált nemzetközi egyezményeket veszem sorra.

Először a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányáról kell szót ejteni,⁶⁹ mely kimondja, hogy minden embernek vele született joga van az élethez, amitől nem lehet önkényesen megfosztani (6. cikk 1. pont). Ez ismerősen csenghet az Alkotmány fentebb idézett soraiból. Emellett foglalkozik a halálbüntetés kérdésével is: ahol még nem törölték el a halálbüntetést, ott is csak a legsúlyosabb bűncselekmények esetén lehet alkalmazni. Kimondja, hogy minden halálraítéltnak joga van kegyelemért folyamodni, továbbá nem lehet 18 éven aluliakat, illetve terhes nőket ezzel a büntetéssel sújtani (6. cikk 2-5. pontok). Az Egyezségokmány tehát még nem tiltotta a halálbüntetés alkalmazását, csupán korlátozta azt.

A későbbiekben elfogadásra került az Egyezségokmányhoz fűzött Második Fakultatív Jegyzőkönyv⁷⁰ is, amely már az abolíció útjára lépett. A jegyzőkönyv kimondja, hogy a részes államok joghatósága alá tartozó személyeken nem szabad halálbüntetést végrehajtani, továbbá, hogy minden szükséges lépést megtesznek a halálbüntetés eltörlésére (1. cikk). Ez alól azonban a következő cikk kivételt enged: a részes állam a

megerősítéskor vagy csatlakozáskor tehet olyan fenntartást, amely a halálbüntetés alkalmazását háború idején, a háború alatt elkövetett súlyos katonai bűncselekmények esetén lehetővé teszi (2. cikk). Hazánk nem tett ilyen fenntartást.

Az Európai Emberi Jogi Egyezményhez (Római Egyezményhez) szintén kapcsolódnak a téma szempontjából fontos kiegészítő jegyzőkönyvek.⁷¹ A Hatodik kiegészítő jegyzőkönyv⁷² kifejezetten a halálbüntetés eltörlését kívánja meg a jegyzőkönyvet aláíró államoktól (1. cikk), azonban háború idején vagy háború közvetlen veszélye idején az állam törvényhozása rendelkezhet halálbüntetésről (2. cikk).

A Tizenharmadik jegyzőkönyv⁷³ már a halálbüntetés minden körülmények között történő eltörlését követeli meg az aláíró államoktól. Senkit sem lehet halálra ítélni, és ez alól kivételt sem enged a jegyzőkönyv (1. és 2. cikk).

A fentiekből kitűnik, hogy a halálbüntetés napjainkban nem csupán az Alaptörvénnyel lenne ellentétes, hanem egy sor nemzetközi egyezményvel is, amelyet hazánk a halálbüntetés eltörlését követően ratifikált. S ez még nem minden, hiszen az Európai Unió tagságunkból is adódnak kötelezettségeink. E körben a Lisszaboni Szerződés hozott változásokat, amely jogi kötőerővel ruházta fel az Európai Unió Alapjogi Chartáját.⁷⁴ A Charta 2. cikke kimondja, hogy minden embernek joga van az élethez, és senkit sem lehet halálra ítélni vagy kivégezni.

Összegezvén az elmondottakat kijelenthető, hogy Magyarországon nincs jogi lehetőség a halálbüntetés visszaállítására.

4. Összegzés

Noha hazánkban is időről időre fellángolnak még a halálbüntetés visszaállításának szükségességét hangoztató álláspontok, ennek lehetőségével azonban – a fentebb kifejtettek szerint – még elvi szintem sem érdemes foglalkozni. El kell fogadni, hogy ezen elaggottá vált büntetési nemnek már nincs helye hazánkban, s bár nem lehet tudni, hogy a jövő mit tartogat, nehéz elképzelni olyan helyzetet, hogy a halálbüntetés visszaállítására ténylegesen szükség legyen. Hogy miért érdemes mégis foglalkozni a témával? Azért, mert napjainkban is számtalan ország alkalmazza a halálbüntetést, sőt például Törökország esetében komolyan felmerült a visszaállítás lehetősége. A halálbüntetés vizsgálata tehát nem csupán jogtörténeti jelentőségű, hanem egy letűnt kor lenyomatát tárja elénk, annak minden hibáival és tanulságaival együtt. Elődeink bejárták már ezt az utat, és ha okosan révedünk el a múltunkban, akkor egy sor olyan megállapítást vonhatunk le belőle, amely napjaink életét, jogát is meghatározza, és ezáltal a korábbi hibák elkerülhetővé válnak.

¹ Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi története*, Századvég Kiadó, Budapest, 2010, 15-19.

² Rácz Lajos: Mezopotámia államai és joguk, in: Kisteleki Károly – Lövétei István – Nagyné Szegvári Katalin – Rácz Lajos – Schweitzer Gábor – Tóth Ádám: *Egyetemes állam- és jogtörténet – Ókor – feudális kor*, HVG-Orac, Budapest, 1998, 46.

3 *Hammurabi törvényei*, ford. Kmoskó Mihály, Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály, Kolozsvár, 1911, 31.

4 Uo., 45.

5 Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés az ókori Keleten, *Jogelméleti Szemle*, 2006/3.
<http://jesz.ajk.elte.hu/tothj27.html>

6 Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés szabályozása a középkorban, különös tekintettel a Német-Római Birodalomra, *Jogtörténeti Szemle*, 2006/4, 68-71.

7 Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*, HVG-Orac, Budapest, 2010, 317.

8 Morus Tamás: *Utopia*, ford. Geréb László, Officina Könyvtár, Budapest, 1941, 22.

9 Más fordításokban „A bűnökről és büntetésekről” cím is előfordul.

10 Beccaria, Cesare: *A bűnökről és a büntetésekről*, ford. Madarász Imre, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998, 42.

11 Így fogalmaz: „Ugyan ki az, aki más emberekre akarta volna átruházni azt a jogot, hogy őt megölhessék? Hogyan lehetséges, hogy mindenki magánszabadsága legkisebb részének feláldozásában benne foglaltatik azé is, amelyik a legnagyobbika minden jónak, vagyis az életé?” Uo., 43.

12 Uo., 43.

13 Uo., 43-44.

14 Uo., 46.

15 Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetés filozófiája és kortárs jogelméleti kérdései*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2008, 104.

16 Nagy: *A magyar büntetőjog általános része*, 317.

17 Horváth Tibor (szerk.): *A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon*, Halálbüntetést Ellenzők Ligája, Miskolc, 1991, 25-26.

18 Tóth Mihály: A büntetőjogi jogkövetkezmények, in: Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: *Büntetőjog I. Általános Rész. A 2012. évi C. törvény alapján*, HVG-Orac, Budapest, 2012, 393.

19 Tóth J. Zoltán: A halálbüntetésre vonatkozó anyagi jogi szabályok a feudalizmus Magyarországon, *Jogtörténeti Szemle*, 2007/4, 31-32., 40.

20 Szemere Bertalan: *A büntetésről s különösbbe a halálbüntetésről*, Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1841, 122.

21 Uo., 116-122.

22 Uo., 145-146.

23 A példa azért is igencsak szemléletes, mert Angliában hozták a legvéresebb törvényeket, még egészen csekély súlyú bűncselekményért is az életével fizetett az elkövető. Uo., 153.

24 Uo., 147.

25 Uo., 155.

26 Dülmen, Richard van: *A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban*, Századvég Kiadó – Hajnal István Kör, Budapest, 1990, 128.

27 Szemere: *A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről*, 151.

28 Uo., 163.

29 Uo., 159.

30 <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/14812.htm> (letöltés: 2018.03.01.)

31 Domokos Andrea – Cservák Csaba: A büntetőjogi és politikai felelősség keveredése, avagy a büntetőjogi felelősség diszfunkcionális alkotmányjogi felülbírálatára, *Jogelméleti Szemle*, 2017/1, 44.

32 Nagy: *A magyar büntetőjog általános része*, 317.

33 1878. évi V. törvénycikk 126-128. §§

34 1878. évi V. törvénycikk 278. §

35 1878. évi V. törvénycikk 91-92. §§

36 1878. évi V. törvénycikk 117. §

37 1878. évi V. törvénycikk 21. §

38 Horváth Tibor: Az első magyar büntető törvénykönyv és kodifikátora: Csemegi Károly, in: Mezey Barna (szerk.): *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826-1899)*, Osiris, Budapest, 2001, 31.

39 Csemegi Károly: A büntetőjog általános tanai, in: *Csemegi Károly művei, II. kötet*, sajtó alá rendezte: Edvi Illés Károly és Gyomai Zsigmond, Franklin, Budapest, 1904, 58-66.

40 Tóth J.: *A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi története*, 253.

41 Tóth J.: *A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi története*, 259-276.

42 Horváth: *A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon*, 60.

43 Nagy: *A magyar büntetőjog általános része*, 318.

44 Tóth J. Zoltán: A halálbüntetésre vonatkozó magyarországi szabályozás a rendes és a rendkívüli büntetőjogban a II. világháborút követő években, valamint az államszocializmus első évtizedében, *Miskolci Jogi Szemle*, 2008/1, 88-99., 102. Néhány jellemző példa a

halálbüntetéssel sújtható bűncselekmények közül: közszükségleti cikkek engedély nélkül történő külföldre szállítása (meghatározott feltételek esetén); jogszabályon alapuló termelési kötelezettség megsértése; termék vagy termés beszolgáltatására vonatkozó, jogszabályon alapuló kötelezettség nem teljesítése; társadalmi tulajdon ellopása, elsikkasztása, jogtalanul elsajátítása, megrongálása stb. meghatározott feltételek fennállása esetén (például ismételt elkövetés vagy bűnszövetkezet).

45 Btá. 30. § 1. pont

46 Horváth: *A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon*, 41-43., 65.

47 1961. évi V. törvény 35. § (1) bekezdés 1. pont

48 1961. évi V. törvény 36. § (1) bekezdés

49 1961. évi V. törvény 64. § (2) bekezdés. A büntetés célja az 1961. évi V. törvény 34. §-a szerint: „a társadalom védelme érdekében a büntett miatt a törvényben meghatározott joghátrány alkalmazása, az elkövető megjavítása, továbbá a társadalom tagjainak visszatartása a bűnözéstől.”

50 1961. évi V. törvény 36. § (4) bekezdés

51 Györgyi Kálmán: *Büntetések és intézkedések*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 209.

52 Tóth: *A büntetőjogi jogkövetkezmények*, 394.

53 1978. évi IV. törvény 38. § (1) bekezdés 1. pont

54 1978. évi IV. törvény 84. §

55 1978. évi IV. törvény 39. § (1) bekezdés

56 Horváth: *A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon*, 65.

57 Tóth J.: *A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi története*, 313-314.

58 Földvári József szakértői véleménye, in: Horváth: *A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon*, 71-75.

59 Korinek László szakértői véleménye, Uo., 76-89.

60 Vö. Nagy: *A magyar büntetőjog általános része*, 320., továbbá Tóth: *A büntetőjogi jogkövetkezmények*, 397.

61 Sajó András szakértői véleménye, in: Horváth: *A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon*, 90-101.

62 Alkotmány 54. § (1) bekezdés

63 Alkotmány 8. § (1) bekezdés

64 Alkotmány 8. § (2) bekezdés

65 23/1990. (X. 31.) AB határozat, Szabó András alkotmánybíró párhuzamos véleménye

66 23/1990. (X. 31.) AB határozat, Szabó András alkotmánybíró párhuzamos véleménye

67 Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer reformja. Büntetések és intézkedések az új Büntető törvénykönyvben, *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2001/2, 4.

68 Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés

69 Hazánk az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel hirdette ki.

70 Hazánk az 1995. évi II. törvénnyel hirdette ki.

71 Maga a Római Egyezmény ugyanis megengedi a halálbüntetés alkalmazását (vö. 2. cikk).

72 Hazánk az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdette ki.

73 Hazánk a 2004. évi III. törvénnyel hirdette ki.

74 Vö. Az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikk (1) bekezdésével.